

# „DACĂ ACEST GÂNDITOR ȘI-AR FI PUTUT FORMA O CULTURĂ FILOSOFICĂ SISTEMATICĂ...”

FILOSOFUL AUTODIDACT VASILE CONTA  
INTERPRETAT DE PROFESORUL NICOLAE BAGDASAR

IONUȚ ISAC\*

„IF THIS THINKER COULD HAVE ACQUIRED A SYSTEMATIC  
PHILOSOPHICAL EDUCATION...”. THE SELF-TAUGHT PHILOSOPHER  
VASILE CONTA INTERPRETED BY PROFESSOR NICOLAE BAGDASAR

**ABSTRACT:** This essay analyses aspects of Professor Nicolae Bagdasar’s perspective and interpretation of Vasile Conta’s personality and philosophical work. Our point of view is based on the fact that, despite the common practice, the interpreter goes beyond the intellectual framework of the actual presentation by entering the affective-emotional sphere, and presenting, towards the end of his essay, a counterfactual hypothesis of the kind “What if...?” It is this very process that makes the debate very interesting, because it gives us the opportunity to recall the paramount sequences of Conta’s intellectual biography, in opposing contrast with that of the illustrious philosopher J. G. Fichte.

Based on the results of this excursus we subsequently propose considerations about the relationship between will, vocation and cultural values in V. Conta’s philosophical work. Therefore, we conclude that although Conta was criticized by Bagdasar for his materialistic views, which were limiting his approach to the philosophical truth, he remains, first and foremost, a cultural role model (praised by the same author) by taking full responsibility for his vocation during a short but very productive life.

**KEYWORDS:** Vasile Conta; Nicolae Bagdasar; intellectual biography; will; vocation; philosophical creation; cultural value.

## INTRODUCERE

Ediția operelor principale ale lui Vasile Conta, comentate de N. Bagdasar<sup>1</sup>, reprezintă și astăzi un reper ideatic-reflexiv propice pentru aprecierea valorică a ceea ce se poate numi opera „filosofului autodidact”. Caracterizarea respectivă îi

---

<sup>1</sup> Vezi V. Conta, *Teoria fatalismului. Teoria ondulației universale*, comentate de N. Bagdasar, Profesor universitar, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, s.a.

\* Academia Română: Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca

aparține chiar lui Bagdasar și apare la încheierea capitolului dedicat lui Vasile Conta din lucrarea *Istoria filosofiei românești*<sup>2</sup>, sub forma regretului pios, plin de tâlc, despre faptul că gânditorul moldovean nu și-a putut forma o cultură filosofică sistematică, rămânând un autodidact în filosofie<sup>3</sup>. Este însă, într-adevăr, condiția filosofului-autodidact una obligatoriu dezavantajantă pentru persoana în cauză? Constituie lipsa formării inițiale în mediul filosofic profesionalizat un handicap major în calea realizărilor intelectuale (cu deosebire teoretico-filosofice) ale cuiva? Sunt însușirile și producțiile culturale ale acestuia ipotecate iremediabil doar fiindcă nu a obținut, la timpul potrivit, o licență, iar apoi un doctorat în filosofie? Filosoful profesionist – cu precădere profesorul de filosofie de rang universitar – va fi tentat să răspundă afirmativ la oricare întrebare din acest set, indicând pe text, cu argumente, scăderile valorice păgubitoare ale elaborărilor intelectuale autodidactice, în corelație cu aprecierea estimativă a potențialelor atuuri semnificative ale unei ipotetice „încadrări” în paradigma acceptată.

Credem totuși că ceva important se pierde astfel, printr-o nepotrivire. Și anume, tocmai sensul specific al itinerariului intelectual al gânditorului analizat. O dată ce avem de-a face cu opțiunea conștientă a acestuia pentru o anumită direcție de gândire – adică ne raportăm la ceea ce el a *făcut efectiv* – nu are prea mult rost să ne mai ocupăm și cu ceea ce *ar fi putut face*, pentru că în acest caz ajungem la un conflict între factual și contrafactual, între opțiunea reală a autorului și opțiunea noastră ipotetică. Credem a ști care ar fi fost opțiunea mai bună pentru gânditorul analizat, cât de mult ar mai fi scris și cât de bine față de cum a făcut-o ș.a.m.d., din punctul nostru de vedere, nu dintr-al lui; iar aceasta, situându-ne în orizontul ficțional în care opera spiritului defunct se întâlnește cu spiritul nostru viu. Însuși autorul, atunci când discută problema relativității adevărului, se autoanalizează fără părtinire, demonstrând un spirit de anticipare și o modestie absolut laudabile, prevenindu-ne întrucâtva asupra riscurilor pe care și le-a asumat singur prin încercările sale filosofice:

Este bineînțeles că nici eu nu pot avea pretenția că teoria apărută și în parte produsă de mine prin această scriere [*Teoria fatalismului* – n.n., I.I.], ar fi absolut adevărată. Susțin numai că ea ar fi singura concepție posibilă pentru un creier din timpurile noastre [adică a doua parte a sec. al XIX-lea – n.n., I.I.] pus pe treapta la care a ajuns experiența noastră cea mai întinsă, vreau să zic științele pozitive. De aceea cred că această teorie va trebui mai curând sau mai târziu să fie primită ca o idee în care să se rezume o epocă, fie cât de mică, a umanității; cu rezervă, bineînțeles, ca ea să fie înțeleasă de fiecare individ după felul său și ca ea să fie înlocuită la timpul său cu alte teorii potrivite la alte epoci<sup>4</sup>.

Cât de justificată și reușită poate fi deci această întreprindere (i.e., tentativa profesionistului de a-l portretiza pe autodidact) vom încerca să constatăm în cele ce urmează.

<sup>2</sup> Vezi N. Bagdasar, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, București, Societatea Română de Filosofie, 1940, pp. 34–84.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 83.

<sup>4</sup> V. Conta, *Teoria fatalismului...*, ed. cit., p. 129.

### PROVOCĂRILE UNEI BIOGRAFII INTELECTUALE COMPLEXE

Preocupările intelectuale ale lui V. Conta acoperă mai multe domenii, pe diferite niveluri de aprofundare a specializării și cu variate grade de profesionalizare. Dacă în științele economice (studii comerciale) și științe juridice el a obținut binecunoscute certificări formale măgulitoare – diplomat al Institutului Superior de Comerț din Anvers, Belgia (1871), respectiv doctor în drept al Universității din Bruxelles (1872), ceea ce i-a permis să ocupe prin concurs catedra de Drept civil a Facultății de Drept din Iași (1873), la care s-au adăugat succesele sale în politică (deputat, ministru, membru al Curții de Casație, în perioada 1879–1881), filosofia a rămas marea și constanta sa pasiune, cultivată în pofida tuturor obstacolelor. Bănuind parcă scurtimea vieții pe care i-o hărăzise destinul, Conta a lucrat cu o tenacitate excepțională, pe măsura inteligenței și talentului său, reușind într-un timp foarte scurt realizarea a numeroase lucrări meritorii, precum *Teoria fatalismului* (1875–1876), *Teoria undulației universale* (1876–1878), *Încercări de metafizică* (1879), *Întăile principii care alcătuiesc lumea* (1888) și *Bazele metafizicii* (1890) – ultimele două, apărute postum. Fapt și mai remarcabil, aceste lucrări au văzut lumina tiparului și în limba franceză, în intervalul 1877–1890 (*Théorie du fatalisme*, Bruxelles, 1877; *Théorie de l'ondulation universelle*, Paris, 1895; *Introduction à la métaphysique*, Bruxelles, 1880), cele din urmă fiind publicate în franceză în original (*Premiers principes composant le monde*, Iași, 1888; *Les fondements de la métaphysique*, Paris, 1890).

Este interesant de observat cum datele concrete ale biografiei lui Conta par să-i contrazică (cel puțin parțial) convingerile filosofice. În scrierile sale, el se situa ferm pe poziția că în lume există doar materia, guvernată de legi „fatale”; de asemenea, se străduia să argumenteze că nu există libertatea voinței, iar liberul arbitru constituie o iluzie:

Eu mă voi sili prin această scriere [*Teoria fatalismului* – n.n., I.I.] a dovedi că toate fenomenele din lume, fie ele fizice, morale sau intelectuale, sunt regulate după legi fixe și naturale; că, prin urmare, nu există nimic din tot ceea ce s-a numit *voință liberă* omenească sau dumnezeiască, nici din ceea ce s-a numit *întâmplare*; și că în lume nu există decât *Materie* care se mișcă și se metamorfozează până la infinit în spațiu și în timp, ascultând în toate mișcărilor și metamorfozele sale legi fatale<sup>5</sup>.

Atunci când ne oprim asupra unor momente definitorii din viața intelectuală și profesională a lui V. Conta, ne întâmpină dezideratul său idealizant-profetic al cunoașterii exacte a viitorului omenesc, pe baza determinismului riguros, inflexibil. Este probabil că, fiind animat de dorința realizărilor spirituale de excepție, pe măsura aspirațiilor înalte care le-au dat naștere, filosoful și-a conceput și perceput existența personală la modul consonant cu acest ideal. Vizibil inspirat de principiile fizicii newtoniene, gândul său ascunde dezamăgirea provocată de neputința ființei umane în fața viitorului contingent:

---

<sup>5</sup> *Ibidem*, pp. 3–4.

Din natura fatalismului rezultă că dacă noi am cunoaște amănunțit și cu precizie toate cauzele care au să influențeze asupra cutărei persoane, la cutare moment în viitor, noi am putea prezice asemenea cu precizie tot ce acea persoană are să simtă, să gândească și să facă în acel moment: întocmai precum putem prezice apropierea unei comete sau momentul fazelor Lunii, ori al eclipselor de Soare și Lună<sup>6</sup>.

Totuși, în cazul în care aplicăm aidoma teoria lui Conta asupra mersului vieții sale, este greu de crezut că plecarea sa la studii în Belgia, ca bursier al „Societății pentru trimiterea junilor României la învățătură”, a fost o pură... necesitate, fiindcă îl recomandau pentru o atare recompensă rezultatele foarte bune la învățătură, roadele voinței sale de a se strădui și perfecționa intelectual. În genere, recompensa nu este o „necesitate” pentru cineva; acordarea ei nu are sens decât ca urmare a cântării atente a meritelor cuiva, cu toate că această cântărire implică și elementele subiective ale personalităților membrilor juriului. De asemenea, odată ajuns la Anvers, opțiunea sa de a urma și cursuri de științe juridice, în paralel cu studiile comerciale (întrucât pentru acestea din urmă „nu simțea nicio tragere de inimă”, cum spune N. Bagdasar), este tot un act de liberă voință, deoarece nimeni nu-l obliga la eforturi sporite pentru auto-perfecționare, în afara comandamentelor interioare pe care le-a urmat. Cât de departe a mers această voință ne-o demonstrează performanțele sale academice și profesionale de vârf – doctoratul în drept la Bruxelles și postul de profesor universitar de drept la Universitatea din Iași. Suntem tentați să spunem că, judecând lucrurile *simpliciter*, „pura necesitate” în virtutea căreia ajunsese Conta în Belgia ar fi făcut din el un întreprinzător al clasei de mijloc (unul model?), dar nicidecum un jurist, un om politic și un gânditor de talia pe care ne-a probat-o istoria.

La aceste exemple se pot adăuga cele ocazionate de intervențiile sale în politică și viața publică, drept urmare a deciziilor Congresului de la Berlin, în urma Războiului de Independență al României. Activitatea publicistică și parlamentară denotă aceeași puternică determinare, încredințată de justetea cauzelor pentru care luptă, fie că ne referim la pledoaria în problema cedării județelor din Sudul Basarabiei către Imperiul Țarist (din nefericire, eșuată), fie la pledoaria (reușită) în favoarea naturalizării individuale a străinilor de pe teritoriul României. Trebuie amintit și proiectul său de reformă a învățământului secundar, care a suscitat vii dezbateri și o mare opoziție, fiind în cele din urmă respins, drept expresia aceleiași voințe generoase ale cărei roade s-au văzut mai târziu.

Din punctul nostru de vedere, întâmplarea, a cărei existență Conta a contestat-o deopotrivă cu existența voinței libere, a jucat un rol funest și „fatal”: îmbolnăvirea de tuberculoză de timpuriu a marcat negativ și a scurtat considerabil viața renumitului gânditor. Și aici recunoaștem conjuncția întâmplării cu necesitatea, întrucât unele boli cronice au potențial letal, contractarea lor fiind o întâmplare care ulterior se transformă într-o crudă și tragică necesitate. Așa cum spune N. Bagdasar,

---

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 169.

Boala de piept, pe care o contractase în timpul când fusese *nevoit* să părăsească liceul și să ducă o viață agitată și de mizerie și care revenise destul de grav în toamna anului 1871 în timpul studiilor din Belgia, îi amenința din nou viața în mod foarte serios. El plecă și de data aceasta în Italia, dar boala era prea înaintată, pentru ca schimbarea de aer și de climat să mai poată avea un efect salutar. Amenințat acolo de *sfârșitul tragic inevitabil*, V. Conta se întoarce în țară și la 22 aprilie 1882 își dă obștescul sfârșit. *Un destin crud* pune capăt, la 37 de ani, unei vieți animate de cele mai nobile preocupări, pusă în serviciul celor mai nobile scopuri, lovind, odată cu omul, cultura românească însăși, care, dacă V. Conta ar fi trăit încă, ar fi numărat acum alte opere de seamă [subl. n., I.I.]<sup>7</sup>.

Comparația între destinul lui Conta și cel al unui filosof german celebru, a cărui viață a fost mult comentată, atât la timpul ei, cât și postum, poate servi drept material de reflecție pentru deosebirea dintre ceea ce cred filosofii despre ponderea factorului subiectiv, intern, în existențele proprii, și realitatea factorului material, extern. Aici ne referim la J. G. Fichte (1762–1814), căruia îi plăcea să creadă că a fost făuritorul după dorință al propriului destin, în timp ce istoria vieții sale personale ne dezvăluie tocmai dimpotrivă, că a stat predominant la cheremul „hazardului”, cum se exprimă P. P. Negulescu. Aflată, din multe puncte de vedere, la antipodul lui Conta, concepția lui Fichte dă câștig de cauză exclusiv activității personalității individuale, a eului, prin ignorarea și desconsiderarea constrângerilor realității externe. Așa încât, pe bună dreptate, Negulescu se întreba:

[...] se ridică întrebarea, cum a putut el, care a fost parcă la răspântiile vieții sale, o adevărată jucărie a hazardului, să considere lumea, în general – și prin urmare și propria sa viață – ca determinate, în mod logic și în linie dreaptă, fără hiaturi iraționale și fără zigzaguri de orientare, *dinăuntru*? [...] pe ce căi a putut ajunge un cugetător a cărui viață fusese, atât de vizibil, determinată, în momentele ei cele mai importante, *din afară*, la credința că, dimpotrivă, totul pornește, în lume, *dinăuntru*<sup>8</sup>.

Inventarierea momentelor cruciale ale existenței lui Fichte pare să demonstreze chiar contrariul, și anume dependența de o „fatalitate” pe cât de nedorită, pe atât de puțin conștientizată: în copilărie, protectoratul baronului von Miltitz, care i-a asigurat resursele financiare pentru a urma școala (1774–1788); în prima tinerețe, întâlnirea cu poetul Felix Weisse, care l-a ajutat să se salveze din situația studiilor teologice neîncheiate la Jena, prin recomandarea ca pedagog privat la o familie din Zürich (1788–1790); după un nou eșec, tot în calitate de pedagog privat, de această dată la Varșovia, a urmat solicitarea unui student din Leipzig de a-i explica metafizica lui Kant, care s-a soldat cu lectura și reflecția pe marginea *Criticilor*, iar apoi vizita neașteptată pe care Fichte i-a făcut-o lui Kant la Königsberg, în 1791; în fine, la începuturile maturității, s-a produs marea întorsătură a destinului pentru Fichte – lucrarea sa *Versuch einer Kritik aller Offenbarung*

<sup>7</sup> Vezi N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, în V. Conta, *Teoria fatalismului. Teoria undulației universale*, p. V.

<sup>8</sup> Vezi P. P. Negulescu, *Istoria filosofiei contemporane*, vol. II, *Idealismul german post-kantian*, București, Academia Română, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1942, pp. 63, 72.

[Încercare de critică a oricărei revelații], pe care i-a oferit-o lui Kant pentru examinare pe timpul cât s-a aflat (iarăși ca pedagog privat) la Danzig, s-a tipărit la Königsberg, în 1792, fără nume de autor! Din acel moment, viața lui Fichte a luat o turnură implacabil filosofică, fiindcă cititorii cultivați i-au atribuit lucrarea lui Kant, numele adevăratului autor fiind aflat doar după ce părintele criticismului a publicat o notă explicativă în Revista *Allgemeine Literaturzeitung* din Jena, în care a dezvăluit publicului identitatea „candidatului în teologie Fichte”:

Fichte a avut astfel *norocul neașteptat* să fie confundat cu cel mai însemnat din filosofii timpului și să recolteze laudele ce, din greșeală, i se aduseseră. Ajungând astfel să fie cunoscut pe o cale la care nu s-ar fi putut gândi niciodată, tânărul nehotărât de până atunci s-a văzut întărit, în ultima sa orientare, către filosofie. Iar împrejurările i-au permis, în scurtă vreme, să-și facă, pe această cale nouă, și o carieră [subl. n., I.I.]<sup>9</sup>.

Durata mai lungă a vieții lui Fichte, în comparație cu aceea a lui Conta (51 de ani față de 37), i-a îngăduit acestuia numeroase peregrinări, căutări și oscilații – dintre care am enumerat doar câteva –, pe care gânditorul român nu și le-ar fi putut permite. În timp ce, din punctul de vedere al substanței filosofării, Fichte a creat un sistem idealist-speculativ celebru la timpul său, mult mai cunoscut posterității decât cel materialist al lui Conta, rămâne, în schimb, în contul gânditorului român un plus considerabil de determinare și precizie a concretizării șanselor profesionale, fiind consacrat mai rapid și mai convingător în lumea academică din străinătate și de la noi decât ilustrul său predecesor, cu toate că în alte domenii decât acela propriu-zis filosofic.

Prezentând biografia intelectuală a lui V. Conta, N. Bagdasar aprecia că ea este foarte grăitoare pentru influența atmosferei de idei dominante dintr-un anumit timp asupra unei minți cugetătoare<sup>10</sup>; o minte cugetătoare aflată în situația de a se orienta de una singură prin noianul de teorii, sisteme și doctrine filosofice din Europa, fără să fi beneficiat de atuurile pregătirii filosofice sistematice prealabile. Bagdasar consideră că lipsa în cauză nu i-a permis lui Conta formarea spiritului critic, în scopul de a putea lua atitudinea adecvată față de materialul ideatic însușit pe calea lecturii. El a asimilat la un loc atât idei importante, valoroase și perene, „cuceriri importante ale spiritului omenesc” (de ex. evoluționismul), cât și idei efemere, „asemănătoare vâlvătăii unui foc de paie, care se aprinde repede, dar tot așa de repede se stinge” (de ex. concepția materialistă despre lume)<sup>11</sup>. Să fi fost acestea doar „fatalități” ale timpului istoric în care s-a desfășurat viața gânditorului român? Cel puțin până la un punct, s-ar părea că da, în caz că se acordă credit nelimitat perspectivei interpretului:

V. Conta a avut *marele nenoroc* să trăiască și să se formeze filosofic într-o vreme când filosofia europeană trecea printr-o gravă criză. Idealismul german, care începuse cu o încredere nețărmurită în puterile rațiunii, atribuindu-i facultăți constructive, o efi-

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 71.

<sup>10</sup> Vezi N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, ed. cit., p. VI.

<sup>11</sup> *Ibidem*.

cacitate indiscutabilă, socotind-o capabilă de a deduce din ea însăși lumea, ajunsese până la urmă, datorită construcțiilor sale speculative, să se compromită nu numai pe sine, ci filosofia însăși. Astfel, încrederii în eficacitatea creatoare a spiritului i-a urmat, pe la jumătatea secolului trecut [sec. al XIX-lea – n.n., I.I.], o atitudine contrară. De la rațiune, gânditorii au început să-și îndrepte cercetările asupra fenomenelor concrete, de la spirit, ei au început să se îndrepte spre real [subl. n., I.I.]<sup>12</sup>.

Există, în acest sens, cel puțin două aspecte demne de relevat. Pentru primul, fie-ne permis să ne întrebăm: din moment ce gânditorii germani celebri (precum Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer ș.a.), cu o pregătire de specialitate neegalată la timpul lor, care au elaborat sisteme de gândire geniale, excepțional de pătrunzătoare și dificile, rămase până astăzi, din multe puncte de vedere, ca realizări exemplare ale filosofării tuturor timpurilor, au sfârșit prin a „compromite” (cum spune Bagdasar) filosofia însăși, atunci ce pretenții s-ar putea emite pentru un autodidact, cum a fost Conta? Altfel spus, cum ar fi putut el profita de avantajul pe care chiar cei ce îl aveau într-o proporție strivitoare l-au irosit lamentabil? Ultimul lucru care ne vine în minte este să ni-l imaginăm pe Conta drept un emul al idealismului post-kantian – ipostază posibilă numai în cazul *imposibil* în care acest gen de metafizică ar fi reușit ceea ce își propusese (i.e., teoretizarea cu succes a rațiunii din care să rezulte lumea reală, ca atare). Atunci, sistemul său ar fi semănat, poate, cu cele ale „epigonilor” lui Kant, cum îi numea ironic O. Liebmann. Dar probabil că lucrurile nu ar fi stat totuși în acest mod, întrucât Conta, cu marea sa apetență pentru cunoașterea științifică, judecata ascutită și simțul acut al realității, va fi socotit inutil să adere la o cauză deja încheiată, căutând în compensație contrariul și ajungând tot la materialism... (eventual la cel dialectic)!

Al doilea aspect: a vorbi despre lipsa spiritului critic la V. Conta este un exercițiu riscant, întrucât există dezmințiri ale acestei afirmații. Chiar dacă nu va fi avut el o educație filosofică sistematică, textele cărților sale ni-l prezintă drept un spirit analitic-comparativ de prima mână, deosebit de inteligent, pătrunzător și atent la detalii. Același Bagdasar expune modul în care Conta critică asumția lui Kant, în sensul că spațiul și timpul sunt forme subiective ale sensibilității ființei umane. Senzațiile vizuale și tactile confirmă această supoziție, însă nici senzațiile auditive nu au atribut spațial, nici senzațiile de miros și gust, după cum nici senzațiile organice interne ori simțurile emoțiilor. Invers, ideile de bunătate, forță ș.a. implică intuiția timpului (există în timp, au o anumită durată sau persistență), dar nu și pe aceea a spațiului. Mai mult,

Dacă spațiul și timpul, spune Conta, ar fi, cum susține Kant, forme intuitive, atunci ele ar trebui să fie *necesare* în același grad, căci «Nu se pot face gradații cantitative în lucruri care, prin natura lor, nu pot fi decât absolute» [...] Spațiul există deci în afara conștiinței noastre și independent de ea, și ideea de spațiu se dobândește din experiență pe calea simțurilor. La fel stau lucrurile cu ideea de timp și aceea de cauzalitate<sup>13</sup>.

<sup>12</sup> *Ibidem*, pp. VI–VII.

<sup>13</sup> Vezi N. Bagdasar, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, pp. 46, 47. Vezi și V. Conta, *Teoria fatalismului*, ed. cit., p. 53.

Prin urmare, aceste idei nu ne sunt date dintr-o dată, simultan, ci iau naștere pe rând: mai întâi ideea de *spațiu*, care necesită doar percepția obiectelor sau corpurilor, apoi ideea de *timp*, fiindcă este necesară perceperea unor schimbări ale formelor și amplasărilor spațiale ale obiectelor, și abia apoi ideea de *cauzalitate*, obținută în urma unui număr mai mare de schimbări succesive ale obiectelor. Urmează ideile de infinit, materie, forță ș.a. Dintre toate, ideea de spațiu este nu numai prima în ordinea dobândirii, ci și cea mai necesară<sup>14</sup>.

Să notăm că, deși V. Conta își exercită critica de pe o poziție empiric-genetică, nu de pe una sintetic-transcendentală, observațiile sale, aflate în prelungirea unei îndelungate linii de critică a metafizicii criticiste kantiene, sunt cu atât mai remarcabile cu cât, necunoscând limba germană, el nu avusese ocazia de a intra în contact cu operele filosofilor neokantieni (cel puțin nu cu originalele, fiind posibil să fi consultat traduceri sau lucrări de popularizare, deși neatestat prin citări).

Neokantienii au avansat asemenea argumente critice la adresa ideii priorității și idealității spațiului și timpului, așa cum a făcut, de exemplu, O. Külpe<sup>15</sup>. De altfel, acest gen de argumente a pătruns, prin influența lucrărilor lui Fichte și Krug, în spațiul cultural din Transilvania, fiind reperabil în manuscrisele filosofice ale gânditorilor pașoptiști (de ex. S. Bărnăuțiu).

A doua jumătate a sec. al XIX-lea a consacrat, așadar, în contrapondere față de prima sa jumătate, reflecția filosofică „pozitivă”, întemeiată pe datele furnizate de științele naturii/ științele exacte – fapt manifest la nivelul întregii Europe:

Această nouă orientare era susținută și de rezultatele științelor exacte ale naturii, care în această vreme ajunseseră la o dezvoltare fără precedent. Idealismului îi lua astfel locul, pe la jumătatea secolului trecut [sec. al XIX-lea – n.n., I.I.], în Germania, concepția polar opusă despre lume, materialismul, care în cea de a șasea decadă ajunge în această țară la apogeu. Vogt, Moleschott, Büchner, traduși și în alte limbi, erau gânditorii favoriți ai cititorilor, bucurându-se de un prestigiu invers proporțional cu valoarea intrinsecă a teoriilor lor. Aceștia sunt gânditorii, sub a căror influență își va forma spiritul și concepția lui metafizică și V. Conta<sup>16</sup>.

<sup>14</sup> N. Bagdasar, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, p. 48.

<sup>15</sup> Vezi O. Külpe, *Immanuel Kant. Darstellung und Würdigung* [Immanuel Kant. Prezentare și omagiu], Druck und Verlag von B. G. Teubner in Leipzig, 1907, p. 49: „Die Gehörs-, Geruchs-, und Geschmacksempfindungen werden nur mittelbar auf etwas ausser uns bezogen, nämlich durch die mit ihnen assoziierten Tast- oder Gesichtsvorstellungen. Ihr Neben- und Aussereinander ist für die unmittelbare Erfahrung kein räumliches, wie die Wahrnehmung eines Akkords oder eines zusammengesetzten Geruchs und Geschmacks ohne weiteres lehrt. Darum darf der Raum nicht schlechthin als die Form des äusseren Sinnes oder der äusseren Erfahrung bezeichnet werden...” [Senzațiile de auz, miros și gust sunt puse doar într-un raport mediat cu ceva din afara noastră, adică prin intermediul reprezentărilor pipăitului sau văzului, care le sunt asociate. Alăturarea sau despărțirea lor nu este un dat spațial în experiența imediată, așa cum ne învață, fără dificultate, perceperea unui acord muzical sau percepția unui miros compus și cea a unui gust compus. Din acest motiv, spațiul nu poate fi numit pur și simplu forma simțului extern sau a experienței externe...” – trad. n., I.I.]

<sup>16</sup> N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, ed. cit., p. VII.



Examenul detaliat pe care-l face Bagdasar concepției lui Conta<sup>17</sup> (asupra căruia nu insistăm acum) se încheie cu o concluzie foarte critică despre materialism, din cauza adoptării în cadrul acestuia a unei premise prea șubrede pentru a fi susținută filosofic (ideea de atom material), cu consecința invalidării acestei concepții. Iată cum o expune Bagdasar:

Supusă unui examen critic, concepția metafizică a lui Vasile Conta nu poate rezista cu succes [de parcă cele ale metafizicienilor idealști geniali anterior pomeniți au putut rezista! – n.n., I.I.]. Nu fiindcă e a lui Conta, ci fiindcă e materialistă. În adevăr, materialismul în genere este ca doctrină atât de șubred, încât nu poate face față obiecțiilor ce i se aduc. Ideea de particulă materială simplă și indivizibilă, nenăscută și invariabilă, supusă unor determinări necesare, era bună și s-a dovedit utilă ca ipoteză de lucru, dar nu era indicată să fie înălțată la dignitatea unui principiu metafizic [...]. Ca principiu metafizic însă, ideea de atom material se dovedește incapabilă de a explica universul și constituția lui, de a susține articulațiile teoretice complete ale unei concepții despre lume<sup>18</sup>.

Nu intenționăm aici o discuție amănunțită despre cele două mari curente de idei care au structurat relieful filosofiei moderne și contemporane, cu atât mai puțin stabilirea supremației unuia sau altuia dintre ele. Dacă este adevărat că V. Conta a preluat principiile atomiste binecunoscute de la Leucip și Democrit încoace, trecând prin ontologia și epistemologia lui La Mettrie, Holbach și Helvétius, respectiv Locke și Hume (vezi teoria despre „întipăririle” de gradul întâi și „întipăririle” de gradul al doilea), tot atât de adevărat este că el nu rămâne strict pe pozițiile acestor gânditori care l-au precedat. Mărturie stă lucrarea *Teoria undulației universale*, despre care tot Bagdasar scrie că abundă în idei originale, care îl evidențiază, ca nicăieri altundeva, pe filosoful Conta<sup>19</sup>. De unde apar aceste idei originale; de la un „atomist” ortodox? În niciun caz. Dacă ar fi avut în vedere exclusiv ipoteza atomistă, Conta nu ar mai fi introdus și dezvoltat ideea undei. Ce reprezintă *unda* altceva decât complementul *atomului*, al „punctului material”? Să ne amintim rolul ideii de undă în mecanica cuantică (ondulatorie) de mai târziu, pe parcursul revenirii gândirii științifice la reprezentări concrete în microfizică.

Conta a teoretizat universalitatea fatalismului material conjugată cu universalitatea undulației, al cărui principiu reiese cel mai bine în considerațiile sale despre evoluția ondulatorie a ideilor – mai ales a celor materialiste –, atunci când spune că „materialismul este foarte departe de a fi ajuns în punctul său culminant”<sup>20</sup>, lăsând deschisă viziunea asupra dualității evoluție-involuție a tuturor proceselor din univers, inclusiv a teoriilor filosofice. Desigur, rămâne în lucrările lui Conta o anumită indistinție între ipoteza științifică și cea filosofică (metafizică), care îl face să fie exagerat de încrezător în presupusa corelație dintre

<sup>17</sup> Vezi N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, în V. Conta, *Teoria fatalismului. Teoria undulației universale*, pp. VI–XIX; *idem*, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, pp. 39–84.

<sup>18</sup> Vezi N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, ed. cit., pp. XVII–XVIII.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. XV.

<sup>20</sup> V. Conta, *Teoria undulației universale*, ed. cit., p. 218.

evoluția teoriilor științifice și evoluția teoriilor filosofice/metafizice – mai cu seamă din punctul de vedere materialist pe care îl îmbrățișase –, dar, cu toate acestea, nu putem să nu remarcăm tendința lui salutară de îndepărtare față de poziția clasică, rigid-scolastică, a ipotezei atomului material, prin eforturile de conturare și consolidare a ipotezei mișcării ondulatorii, de la umilitatea materiei anorganice până la excelența ideilor științifice, filosofice și culturale în istoria omenirii civilizate.

Conștiința caducității teoriilor filosofice, a construcțiilor metafizice (în fapt, a tuturor elaborărilor intelectuale), i-a imprimat lui Conta un scepticism sociologic și culturologic, care ar merita să fie comentat pe larg. El credea că, pe temeiul modelului ondulatoriu, în mod asemănător obiectelor și fenomenelor lumii materiale, orice teorie își are ascensiunea și declinul ei, așa încât concepțiile veacului al XIX-lea, cu toată strălucirea și gloria lor vremelnică, vor deveni cândva perimate, păstrând totuși un anumit substrat remanent de adevăruri sau certitudini:

Fiecare sistem conține adevăruri mai trainice și adevăruri mai trecătoare [...]. Adevărurile cele mai trecătoare sunt înlăturate ca erori, mai curând; iar adevărurile cele mai trainice rămân încă admise, chiar când sistemul din care făceau ele odată parte a dispărut prin aceea însăși că s-a știrbit; căci un sistem numai atunci există ca atare, când sunt admise toate consecvențele ce s-au tras din un singur principiu crezut odată absolut. Cu chipul acesta, ideile evoluează neconținut, și adevărul rămâne totdeauna relativ<sup>21</sup>.

### VOINȚĂ, VOCAȚIE ȘI VALOARE CULTURALĂ

Exegeza interbelică a făcut o distincție importantă privitoare la aprecierea concepțiilor filosofice apărute de-a lungul vremii, între *valoarea de adevăr* (sau „valoarea intrinsecă”) a unui sistem de idei, a unei concepții sau doctrine, respectiv *valoarea culturală* a concepției respective, cele două calități putând coexista în diverse combinații și grade. Chiar dacă un sistem de idei nu se situează în miezul speculației metafizice apreciate, la un moment dat, drept cea mai promițătoare pe calea avansării spre adevăr, el are totuși posibilitatea de a se constitui într-un ferment cultural pentru contemporaneitate și posteritate – calitate deosebit de valoroasă, în special pentru o cultură filosofică în formare. Asemenea criterii valorice au fost invocate, bunăoară, de către D. Isac, în vederea analizei metafizicii lui L. Blaga:

Aceste două valori nu se acoperă, cu alte cuvinte, un sistem nu le deține cu necesitate pe amândouă. O concepție filosofică poate fi foarte apreciată pentru că ea corespunde unor cerințe ale timpului sau pentru că a devenit un ferment de creație spirituală și de progres, deși în sine ea nu deține adevărul. După cum un sistem poate avea mai multe carate de verosimilitate și totuși să treacă neluat în seamă. E o distincție capitală de criterii, care trebuie făcută aici<sup>22</sup>.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 224.

<sup>22</sup> Vezi D. Isac, *Lucian Blaga și Marele Anonim – studii și însemnări blagiene*, ediție îngrijită de Ionuț Constantin Isac și Victor Constantin Măruțoiu, Cluj-Napoca, Editura „Casa Cărții de Știință”, 2018, pp. 217–218.

N. Bagdasar urmează același tipar în aprecierea operei lui V. Conta. Respingând asumptiile materialist-metafizice ale gânditorului moldovean, Bagdasar evidențiază valoarea culturală a scrierilor acestuia, cu deosebire pentru vremea vieții sale, atunci când încă nu exista un sistem de învățământ filosofic în țara noastră care să-l fi format pe Conta și pe care el să-l fi îmbogățit cu vasta sa experiență cogitativă. În pofida acestui neajuns, tocmai la începuturile constituirii sistemului educațional românesc,

[...] apare un gânditor, care, depășind cu mult stadiul culturii noastre din timpul său, își pune cele mai dificile probleme pe care și le pune mintea omenească în genere. Și le pune și, consacrandu-și viața acestor probleme, caută să le dezlege. Prin viața lui închinată dezinteresat meditației filosofice, el dă un minunat exemplu de muncă și de capacitate, atât contemporanilor, cât și urmașilor. Pilda lui face să se nască încrederea în propriile noastre forțe spirituale, să ne convingă că și noi putem spune ceva în legătură cu problemele vaste și adânci ale filosofiei. O pildă, care n-a rămas fără rezultate. Dacă filosofia românească se bucură astăzi<sup>23</sup> de o atât de bogată recoltă, faptul se datorează fără discuție și acestei minunate pilde a lui V. Conta<sup>24</sup>.

Din punctul de vedere al transiterii, influenței și valorii culturale, probabil că ideea de *undă* teoretizată de Conta a avut cel mai mare succes. În *Teoria fatalismului*, filosoful a expus și explicat „legea” definitorie a sistemului său, dar în *Teoria ondulației universale* el i-a dat acesteia orizontul și cuprinderea per ansamblul existenței, al universului. Dacă în prima lucrare se enunță cum *sunt* lucrurile, în cea de a doua se explică felul cum *devin* ele. N. Bagdasar a observat că ideea mersului existenței guvernate de un cuplu de contrarii (progresiv-regresiv, ascendent-descendent) este înrudită cu ideea mai veche a progresului în spirală emisă de G. Vico, iar în contemporaneitatea lui Conta, cu ideile de undă, vibrație, ritm, din concepțiile lui A. D. Xenopol, V. Pârvan și Șt. Zeletin, fără a fi exclus ca aceștia din urmă să fi fost influențați de ideile sale<sup>25</sup>. S-ar putea atunci vorbi despre influențe reciproce între spirite creatoare înrudite. Atât pe plan științific cât și filosofic/metafizic, ideea undei își păstrează o incontestabilă actualitate. Apropierea ideatică dintre Conta și Xenopol, la care se adaugă difuziunea lucrărilor lui Conta în mediul liceal constituie factori explicativi ai succesului ideilor sale:

Să nu uităm că A.D. Xenopol a fost coleg cu V. Conta la «Junimea», unde și-a citit din lucrările sale, și că *Teoria ondulației universale* a apărut mai întâi în «Convorbiri literare», unde colabora și Xenopol; că în liceele noastre, începând cu secolul nostru<sup>26</sup>, operele lui Conta se bucurau de o răspândită lectură, numele însuși al filosofului exercitând asupra tinerilor o deosebită atracție<sup>27</sup>.

*Teoria ondulației universale* abundă, în a doua sa parte, în studii de caz și analize detaliate ale unor fenomene biologice, bio-chimice, fiziologice și genetice,

<sup>23</sup> Deceniul al patrulea al secolului XX [n.n., I.I.].

<sup>24</sup> Vezi N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, pp. XVIII–XIX.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. XVII.

<sup>26</sup> Secolul XX [n.n., I.I.].

<sup>27</sup> N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, p. XVII.

care îl fac pe cititor să regrete că gânditorul român nu a ales calea complementară a formării profesionale științifice (de ex. inginer, fizician, chimist sau biolog), întrucât el demonstrează mult spirit de observație, bună cunoaștere, răbdare și perspicacitate față de fenomenele cercetate. Capacitatea sa de a înțelege metodic, a comenta critic și contraargumenta ideile unor gânditori ca Darwin (*Originea speciilor*), Spencer (*Principiile sociologiei*), Haeckel (*Istoria naturală*) ș.a., pe fondul ideilor majore ale sistemului propriu de gândire, este remarcabilă. Credem că „situația tragică” (după expresia lui Bagdasar) în care se afla V. Conta – împrejurările îl făcuseră jurist, în timp ce el era născut pentru filosofie<sup>28</sup> – merită regretul, la fel de justificat și de sincer, că autorul *Teoriei fatalismului* nu a avut ocazia să se formeze și să se afirme ca savant în științele pozitive/ ale naturii. Textele sale ne demonstrează din abundență potențialul pe care îl avea. Parcurgerea surselor citate de Conta arată că el era capabil să citească și să interpreteze orice lucrare de specialitate în beneficiul său intelectual, nu doar pe cele ale unor nume ilustre, precum A. Comte, J. St. Mill, ori Th. Macaulay, ci și lucrări științifice de serie (printre care figurează titluri semnate de autori astăzi anonimi, însă cunoscuți și apreciați la timpul respectiv, precum A. Bergeron, G. Pouchet, Ch. Flandin ș.a.) – calitate rară sau inexistentă printre gânditorii de mare calibru, ei înșiși stăpâniți uneori de maladii psiho-spirituale perverse:

Mulți dintre marii filosofi, inclusiv Kant și Wittgenstein, au fost oameni de acest gen [i.e., personalități obsesionale – n.n., I.I.], care și-au creat propriile sisteme, insensibili la ideile altora, adesea incapabili să citească operele altor filosofi cu plăcere sau cu folos<sup>29</sup>.

Discutând viața și opera lui Conta, Bagdasar insistă asupra problemelor ridicate de vocația filosofică a gânditorului moldovean, în relație cu personalitatea acestuia – acolo unde, în opinia noastră, se manifestă efectul „liantului” voinței. „Personalitatea și vocația sunt mai puternice decât influențele mediului social ambiant”<sup>30</sup>, scrie Bagdasar, amintindu-ne de cele spuse de C. Rădulescu-Motru despre vocație: omul de vocație are conștiința sublimă a faptului de a fi ales în scopul realizării unui ideal<sup>31</sup>. Corespunzător viziunii lui Motru, vocația se constituie ca un factor coeziv al gândurilor și faptelor în societatea modernă, un factor al identității culturale individuale. Mai presus de simpla legătură dintre motivație și comportament (acțiune), vocația reprezintă expresia și conștientizarea unei misiuni, a unei datorii pe care omul de vocație este obligat moral să o ducă până la capăt. Filosofii înșiși sunt cele mai bune exemple de vocație, întrucât simt nevoia să exprime, în concepțiile lor, adevăruri universale și necesare, pentru eternitate:

<sup>28</sup> N. Bagdasar, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, p. 35.

<sup>29</sup> Vezi A. Storr, *Freud*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 19.

<sup>30</sup> Vezi N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, p. VII.

<sup>31</sup> Vezi C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte scrieri*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 521.

Vocația face pe individ să se simtă ca o parte necesară totului; ca un factor predestinat să fie așa cum este, fiindcă altfel nici realitatea nu ar fi așa cum este. Acel ce se simte cu o vocație, se simte cu o responsabilitate față de el însuși<sup>32</sup>.

Astfel își va fi perceput și Conta vocația – ca pe un fel de a fi unic, propriu, inalienabil, care îl va fi însoțit prin toate locurile unde s-a format intelectual și în decursul elaborării tuturor lucrărilor sale. În *Istoria filosofiei românești*, N. Bagdasar revine asupra situației filosofiei europene la mijlocul sec. al XIX-lea, aducând nuanțe noi, în sprijinul (indirect) al interpretării noastre:

[...] idealismul german, cuprins de orgie speculativă, construisese o serie de sisteme îndrăznețe, ce se ciocneau cap în cap, lăsând asupra celor ce luau cunoștință de ele o impresie absolut deprimantă. O lipsă de prudență și spirit critic stătuse la baza tuturor acestor construcții. Urmarea logică ar fi trebuit să fie însă, nu părăsirea în întregime a speculațiilor metafizice, ci străduința de a păstra aceste speculații în strânsă legătură cu cercetările exacte. *Ceea ce nu a fost cazul*. Și astfel am avut o abandonare de aproape un secol a metafizicii [subl. n., I.I.]<sup>33</sup>.

Or, pentru V. Conta, *chiar acesta a fost cazul!* Cu mijloacele intelectuale pe care le-a avut la îndemână (multe sau puține, mai simple ori mai sofisticate), el a demolat mitul speculației exacerbate a rațiunii care dă naștere lumii ca Non-Eu, ca Absolut, Idee Absolută, Voință etc., pornind tocmai de la „cercetările exacte” ale științelor naturii de atunci. La temperatura analizelor critice din *Teoria fatalismului* și *Teoria undulației universale*, grandioasele construcții speculative de altădată se topesc asemenea unui sloi de gheață, lăsând în cele din urmă doar câteva fire de apă... Judecata critică a lui Bagdasar despre „urmarea logică” este pe cât de legitimă, pe atât de riscantă, fiindcă împinge speculația spre pragul aneantizării. Realizarea concordanței speculației metafizicii post-kantiene cu rezultatele științelor naturii a fost rareori și doar foarte parțial posibilă. S-au scris pagini ironic-spumoase despre inadvertența dusă până la repulsie a speculației metafizice idealiste față de datele științei; putem menționa aici numai cazul celebru al lui Hegel. Or, dacă a menține cugetarea metafizică în pas cu rezultatele științelor naturii va fi fost un deziderat neîmplinit al epocii la care se referă Bagdasar, în mod sigur Conta l-a realizat cu măsura proprie, ceea ce denotă vocația sa filosofică indeniabilă.

Dintr-o perspectivă mai largă, factorul-suport al vocației (voința) l-a sprijinit considerabil pe parcursul scurtei și rodnicei sale vieți, mai ales după întoarcerea în țară, atunci când, cu rare excepții individuale, de mare altitudine intelectuală (T. Maiorescu și M. Eminescu), Conta nu a întâlnit condițiile favorabile creației spirituale, „atmosfera înțelegătoare și stimulată, care priește atât de mult spiritelor creatoare”<sup>34</sup>. Activitatea de conferențiar la „Junimea” și colaborările scriitoricești la *Convorbiri literare* nu i-au putut asigura publicul-țintă pentru mesajele sale filosofice, după cum obligațiile politice solicitante nu i-au procurat suportul

<sup>32</sup> *Ibidem*.

<sup>33</sup> Vezi N. Bagdasar, „Ion Petrovici”, în *Istoria filosofiei românești*, p. 130.

<sup>34</sup> N. Bagdasar, „Introducere: Vasile Conta”, ed. cit., p. VII.

material și afectiv de care are nevoie un creator de sistem. Dimpotrivă, angajamentele politice i-au răpit mult timp și energie, fără să-i ofere compensații pe măsură – situație frustrantă în care s-au aflat mulți alți intelectuali ai vremii sale și din timpurile care au urmat. Numai o mare pasiune susținută de o voință puternică îi puteau da câștig de cauză:

Neavând cui să se adreseze ca filosof pe de o parte, iar pe de altă parte solicitat de viața politică, V. Conta n-a renunțat totuși o clipă la preocupările lui filosofice: vocația lui s-a dovedit astfel a fi mai tare decât împrejurările în care era silit să trăiască. Pe el nu-l interesa ecoul imediat al scrierilor sale, pe el îl interesau problemele și soluțiile, pe care era în stare să le aducă personal pentru a contribui măcar cu o fărâmă de adevăr la reducerea misterelor existenței. Că lumea lua sau nu lua cunoștință sau că înțelegea sau nu ceea ce scria el, era o chestiune care cădea, pentru el, pe un plan cu totul secundar. Și în această privință, V. Conta avea așadar o atitudine de adevărat filosof<sup>35</sup>.

Conta se afla în situația ingrată a celui sosit înainte de vreme, aflat în posesia unor idei care excedează timpul vieții cugetătorului. Mai târziu, Wittgenstein va comenta această ipostază spunând că: „Pe cel care o ia înaintea epocii sale, pe acela ea îl va ajunge odată din urmă”<sup>36</sup>. Ceea ce trebuia să fie adevărata sa intrare în viața filosofică a națiunii a rămas doar un exercițiu intelectual individual și solitar. Este ceea ce spune și Bagdasar, în formula succintă: „În țară, terenul nu era pregătit pentru speculații filosofice”<sup>37</sup>, descriind fundalul cultural al manifestărilor personalității creatoare a lui Conta:

Căci «Junimea» era înainte de toate o societate *literară*, iar nu filosofică, și însuși *spiritus ei rector*, Titu Maiorescu, manifesta pe față neîncrederea lui, pentru vremea sa, în puterea speculativă a minții românești. Râvna filosofică a lui Conta era însă mai puternică decât împrejurările contrarii. Ducând o viață foarte retrasă – cea mai potrivită meditației filosofice – Conta era bucuros să trăiască cu problemele lui, cu marile lui probleme filosofice. Numai așa se și explică fecunditatea lui filosofică și cu atât mai mare se vedește meritul lui<sup>38</sup>.

Am putea interpreta și altfel semnificația solitudinii a lui Conta: nu este exclus ca, în cazul când el ar fi avut șansa de a practica filosofia la modul profesionist (de pildă, ca profesor universitar de filosofie), obligațiile sale didactice să-l fi acaparat în detrimentul creației metafizice, așa cum li s-a întâmplat multora dintre „filosofii de catedră”, cu rezultatul neglijării ori pierderii interesului pentru actul creator. Probabil, el a presimțit un atare pericol, presentiment care l-a motivat suplimentar la izolare. Cine știe dacă, din considerente de conștiință, marea sa modestie nu l-ar fi obligat să se declare chiar insuficient pregătit față de o asemenea gratificare (vezi refuzul similar al ilustrului său contemporan și prieten Eminescu față de oferta lui Maiorescu).

<sup>35</sup> *Ibidem*, p. VIII.

<sup>36</sup> Vezi L. Wittgenstein, *Însemnări postume 1914–1951* (traducere din germană de Mircea Flonta și Adrian-Paul Iliescu), București, Editura Humanitas, 2013, p. 28.

<sup>37</sup> N. Bagdasar, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, p. 36.

<sup>38</sup> *Ibidem*.

Dar, cum stau lucrurile, văzute din interiorul sistemului său de gândire?

Discutând problema progresului civilizației, Conta face o distincție între omul de talent și omul de geniu. Suntem convinși că aici se plasează calitatea sau însușirea *vocației*, pe care ambii o posedă; diferența constă în capacitatea, natura și anvergura realizării acesteia, de către fiecare dintre ei.

În convingerea filosofului român, omul de talent este cel ce se află doar „cu un pas” înaintea oamenilor obișnuiți. Arma sa principală este instrumentul logicii – mai puternic decât în mințile unei ființe umane din viața de fiecare zi –, prin care se pot deriva nemijlocit adevăruri noi din cele existente și recunoscute deja, înainte ca ceilalți oameni să fi putut ajunge la ele. „Pentru acest motiv omul de talent este admirat și sărbătorit de către contemporanii săi”<sup>39</sup>.

Omul de geniu, în schimb, „este acela care în privința inteligenței, este cu mulți pași înaintea contemporanilor săi”<sup>40</sup>. Viziunea lui despre adevărurile viitoare este una de durată mai lungă și nu poate fi demonstrată contemporanilor cu mijloacele stricte ale logicii, fiindcă între cele două moduri de gândire (sau „paradigme”, cum le spunem astăzi) există o distanță prea mare. De aceea, descoperirile geniale vor fi înțelese și apreciate mult după ce ele s-au produs.

Dar ceea ce este interesant de a ști este că omul de geniu, obișnuit, nu descoperă adevărurile noi prin deducții și inducții logice. El le concepe prin un fel de intuiție, de inspirație, și tocmai pe urmă el se încearcă, cu mai mult sau mai puțin succes, a găsi explicații logice pentru concepțiile sale; și aceasta mai mult în interesul de a converti pe alții<sup>41</sup>.

Ceea ce spune Conta în cele de mai sus este foarte actual. Psihologia creației atestă că, în faza incubației teoriei novatoare, intervine imaginația conceptuală, „jocul liber cu conceptele” pe „calea sălbatic-speculativă” la care s-a referit, spre exemplu, Einstein. Roadele imaginației omului de geniu, savant sau filosof, sunt mai greu de înțeles pentru ceilalți membri ai comunității specialiștilor, ele necesitând uneori o durată de timp îndelungată pentru a fi corect comensurate și apreciate, chiar de către autorii înșiși. Termenul de „convertire” utilizat aici de Conta nu trebuie luat literal; el exprimă mai degrabă procesul explicitării teoriei sau al popularizării acesteia de către autorul ei confrăților de breaslă – posibil, și publicului larg –, în faza extensiunii paradigmei spre starea „științei normale”. Calitatea sau capacitatea imaginației joacă un rol extrem de important atât pentru savant, cât și pentru filosof, fiindcă facilitează explorarea critică a ceea ce se cunoaște deja și se consideră a fi „dat” (o teorie științifică sau un sistem filosofic), cu rezultatul schimbării perspectivei, până se ajunge la acel „a vedea altfel”, care semnifică reconfigurarea (în anumite cazuri radicală) a „datului” preexistent.

Dacă nu-i putem concede lui Conta atributul geniului, i-l concedem fără rezerve pe cel al talentului puternic și promițător. Revenind la acceptiunea acordată vocației de Motru, se poate spune că autorul *Teoriei fatalismului* a demonstrat o

<sup>39</sup> Vezi V. Conta, *Teoria fatalismului* (ed. cit.), p. 134.

<sup>40</sup> *Ibidem*.

<sup>41</sup> *Ibidem*, p. 135.

conștiință neobișnuit de puternică a vocației individuale, cu atât mai merituosă cu cât adversitățile au fost mai redutabile. Dar, cel puțin din punctul de vedere al autorului *Personalismului energetic*, vocația este doar aceea și așa cum și-o asumă posesorul ei. Interpretările contrafactice sunt sortite să rămână la rangul unor exerciții de admirație, care ne mișcă în calitate de ecouri afective ale percepției neîmplinirii. Să recitim, deci, în acest sens, regretul lui N. Bagdasar:

[...] dacă acest gânditor și-ar fi putut forma o cultură filosofică sistematică și nu una autodidactică, cum a avut-o el, dacă n-ar fi fost constrâns de împrejurări să-și împartă activitatea între obligațiile profesionale juridice și preocupările filosofice care erau mai puternice decât orice, și dacă și-ar fi putut duce viața până la capăt, cu cât mai temeinică n-ar fi fost opera pe care ne-a lăsat-o și câte alte opere de-ale lui, pline de idei originale, nu ar fi îmbogățit încă tezaurul nostru spiritual! Câți filosofi mari ar mai fi fost filosofi și mari, dacă ar fi murit la vârsta gânditorului nostru Conta?<sup>42</sup>.

Mărturisim că pasajul anterior citat este unul provocator.

Referitor la vârstă, nu avem impresia că se poate găsi răspuns la întrebarea de mai sus; cât privește acel „dacă”, răspunsul (desigur, la fel de ipotetic) este că, prin absurd, dacă V. Conta și-ar fi putut alege destinul, el ar fi ales să-și urmeze vocea conștiinței, de a face la fel, încă o dată. Iar atunci, această primă ipoteză nu are sens, devenind superfluă. Sau, pentru a răspunde și mai riscant, dacă ar fi beneficiat de o pregătire filosofică sistematică, poate că ar fi ales o altă cale, care ar fi însemnat asumarea și îndeplinirea unei *alte* vocații, de la început până la sfârșit. Opera sa ar fi arătat cu totul altfel, fiind alcătuită din lucrări diferite de cele știute, rămase necunoscute pentru totdeauna. Și această a doua ipoteză este lipsită de sens.

Cât privește adjectivul „mare”, ni-l putem imagina pe Conta privind-ne mirat (nedumerit?).

## ÎNCHEIERE

Redactarea succintă a însușirilor unei filosofii este menită să intre în vocile dicționarelor. Lectura acestora contribuie la conturarea unei prime percepții a cititorului despre personalitatea prezentată, însă va rămâne îndepărtată de frământările vieții sale intelectuale și sufletești, de intimitatea creației operei care-i succede:

Din punct de vedere metafizic materialist și determinist, din punct de vedere biologic evoluționist și transformist, din punct de vedere epistemologic senzualist, empirist, pozitivist și relativist, Conta ne-a dat un sistem interesant de gândire, care merită să fie cunoscut măcar în țara lui<sup>43</sup>.

Într-adevăr, se pare că nici astăzi, când comemorăm 175 de ani de la naștere și aproape un secol și jumătate de la data apariției lucrărilor sale, Conta nu este prea cunoscut, la noi ori la alții. Ar fi meritat-o, fie numai pentru pledoaria în

<sup>42</sup> N. Bagdasar, „Vasile Conta”, în *Istoria filosofiei românești*, pp. 82–83.

<sup>43</sup> *Ibidem*, p. 82.



favoarea a ceea ce s-ar putea numi „fatalism activist”, pe care l-a susținut în scris, deosebindu-l tranșant de „fatalismul oriental, teologic” (pasivist). El face parte dintre gânditorii ale căror idei te incită la reflecție, în virtutea *întregului* gândirii, indiferent dacă ești de acord cu ele sau nu. Viața lui Conta, împreună cu scrierile pe care le-a semnat, conțin toate semnele distinctive ale omului de vocație, specificate și argumentate de C. Rădulescu-Motru: motivația puternică, productivitatea originală, dezinteresul material și spiritul de sacrificiu pentru realizarea scopului propus, în beneficiul colectiv (de această dată, cultura națională):

Faptele omului de vocație izvorăsc, după toate aparențele, dintr-o motivare mai adâncă, incomparabil mai adâncă de cum izvorăsc faptele cele mai voluntare ale omului obișnuit. Este ceva instinctiv în izvorul lor, și totuși este ceva tragic în ele, cum nu este în cele mai voluntare fapte ale omului energetic. Viața omului de vocație apare, de aceea, ca desfășurându-se la porunca unei chemări. Originalitatea lui consistă în faptul că își înțelege chemarea<sup>44</sup>.

Am încercat să subliniem în eseu de față unele probleme care decurg din tentativa filosofului profesionist de a-l portretiza pe filosoful autodidact. Unele privesc specificul biografiei intelectuale a celui portretizat, altele vizează aspecte care țin de vocația și valoarea culturală a produselor muncii intelectuale ale acestuia. Ne-am format părerea favorabilă, dar rezervată, avansării contrafactualului „dacă”, numai conștientizându-i limitele și menținându-l în registrul evocator-afectiv. După cum credem, la fel de clar, că personalitatea și opera lui Conta nu sunt (re)cunoscute pe măsura valorii lor, nici la momentul actual. Doar dacă... printr-o fericită împrejurare, în spiritul dezideratului aceluiași Motru, europenizarea culturii românești ar fi început cu punerea în valoare a vocațiilor individuale<sup>45</sup>.

Cum a fost aceea a lui Vasile Conta.

---

<sup>44</sup> Vezi C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 700.

<sup>45</sup> *Ibidem*, p. 740.